

Η νέα Δράμα: η άναρχη επέκταση της εξελληνισμένης πόλης

Πριν από την έλευση των προσφύγων, η πόλη της Δράμας ήταν ένα μικρό αστικό κέντρο (15.263 κάτοικοι κατά την απογραφή του 1920) και μια εθνοτικά οργανωμένη πόλη. Οι άνθρωποι ζούσαν σε τρεις διακριτές ομοιογενείς συνοικίες: τη μουσουλμανική, τη χριστιανική και την εβραϊκή. Η συνεχής κατοίκηση μουσουλμάνων για 550 περίπου χρόνια καθιστούσε τη Δράμα τουρκόπολη. Μέχρι το 1924 στον ανατολικό μουσουλμανικό τομέα της πόλης κυριαρχούσε το ανατολίτικο στοιχείο με την πυκνή δόμηση, τα καλντερίμια, τα τζαμιά, τους μεντρεσέδες και το κονάκι του Δράμαλη.

Μουσουλμάνες τσιγγάνες (όπως σημειώνεται στην πίσω όψη της φωτογραφίας), φορτωμένες πουρνάρια, ανυπόδητες, στην Κεντρική Πλατεία της Δράμας (Δεύτερη Βουλγαρική Κατοχή, 1916-1918). Στο βάθος αριστερά το Εσκή Τζαμί. (Αρχείο Στρατού Κασμερίδη)

Μετά την αναχώρηση των μουσουλμάνων, το μεγαλύτερο μέρος των προσφύγων, τα $\frac{3}{4}$, εγκαταστάθηκε σε ανταλλάξιμα οικήματα. Τι ήταν όμως τα περισσότερα από αυτά; Μονώροφα «ή μάλλον ισόγειαι μονοκατοικίες, χρησιμοποιούμενες ως τοιαύται από τους γύφτους, ων έβριθεν η πόλις αύτη». Ολόκληρες συνοικίες κατοικούνταν «παρά των γύφτων» που κι αυτοί, ως μουσουλμάνοι ανταλλάξιμοι, αναχώρησαν από την πόλη. Έμεινε όμως για χρόνια η ονομασία: «Γύφτικα, δηλαδή γυφτομαχαλάδες ή καλύτερα τενεκεδομαχαλάδες». Στον σχετικό χάρτη που παρατίθεται, διακρίνονται στον εκτεταμένο ανατολικό τομέα της πόλης οι πολυάριθμες κατοικίες των μουσουλμάνων (με αριθμημένη καταγραφή από τις υπηρεσίες της εποχής).

Χάρτης καταγραφής αριθμημένων πρώην μουσουλμανικών ιδιοκτησιών και αποτύπωσης των πρώτων προσφυγικών συνοικισμών στον εκτεινόμενο δεξιά του ρέματος (τσάι) Μοναστηρακίου τομέα της πόλης. Σχεδιάστηκε, σύμφωνα με τις ενδείξεις, το 1923 και προοικονομεί την άναρχη οικιστική ανάπτυξη της Δράμας, που θα οριστικοποιηθεί με το νέο σχέδιο πόλεως (εγκρίθηκε ακρωτηριασμένο το 1930 και επεκτάθηκε το 1933).

Υπηρεσία Πολεοδομίας Δράμας

Αντίθετα, στον δυτικό τομέα της πόλης μπορεί ακόμα και σήμερα ο περιηγητής να εντοπίσει μεγαλοπρεπείς καπναποθήκες καθώς και τις περισσότερες νεοκλασικές (τέλη του 19ου αρχές 20ού αι.) κατοικίες γηγενών Ελλήνων, σε σχέση με τις ελάχιστες σχετικά, που οικοδομήθηκαν στον ανατολικό τομέα από εύπορους πρόσφυγες. Σήμερα ανηφορίζοντας την οδό Σκρα, δεξιά μας αντικρίζουμε κάποιες προσόψεις αστικών σπιτιών σε εκείνη την αλλοτινή προσφυγική κυψέλη...

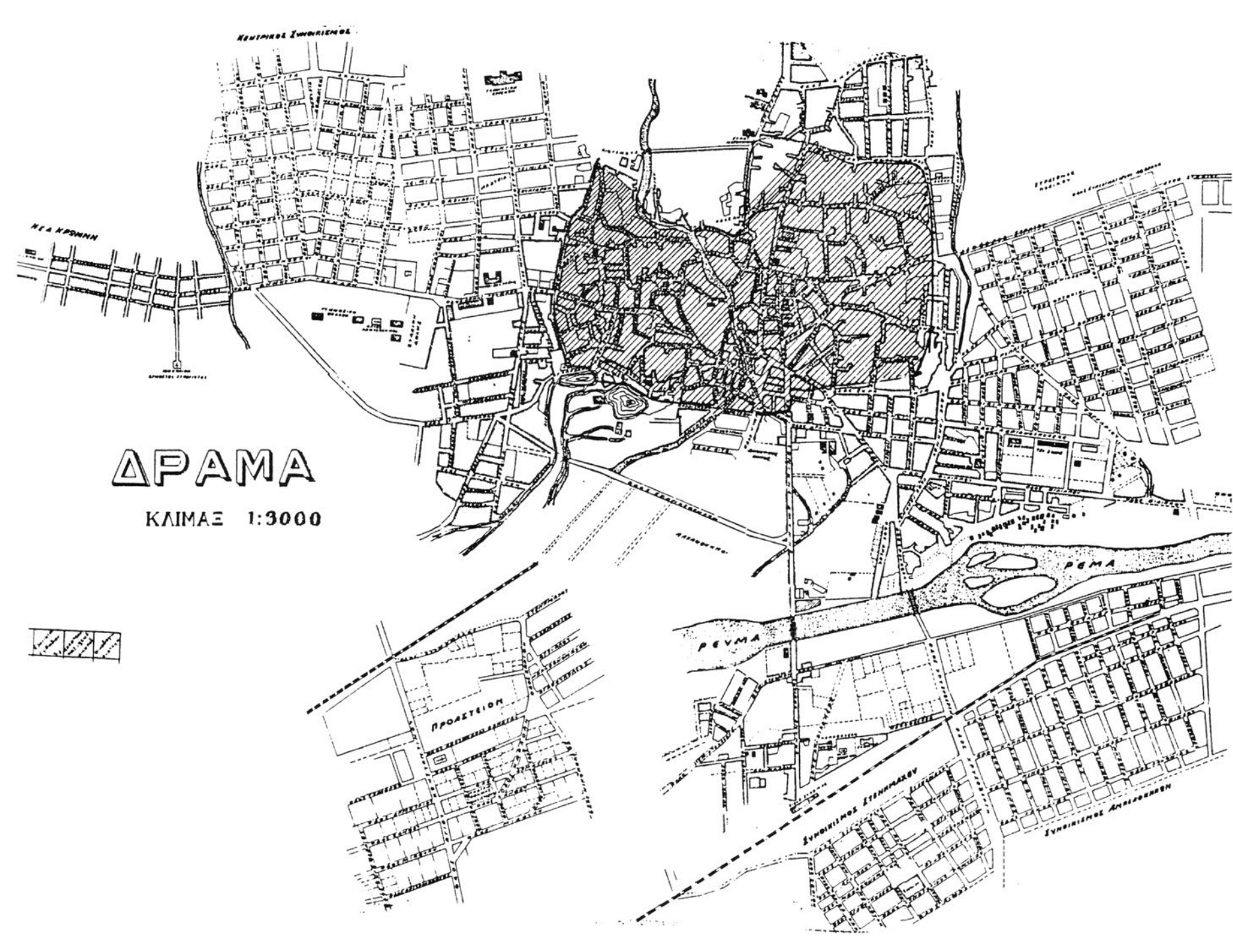
Φωτογραφία: Σάκης Γαλόπουλος

Σπίτια από την εποχή του Μεσοπολέμου, στην οδό Σκρα, κοντά στη γωνία με την οδό Βεργίνας. «Το γαλάζιο σπίτι σφηνωμένο ανάμεσα στα άλλα χρωματιστά, θα μπορούσα να το είχα δει στην Αθήνα [...] και να μη με ξένιζε και τα άλλα δύο με τις επικλινείς στέγες θα μπορούσα να τα είχα δει στα Πριγκιπονήσια».

Νίκος Βατόπουλος, *Όπου και να ταξιδέψω. Περπατώντας σε 24 πόλεις*, εκδ. ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ, Αθήνα 2019, σ. 69.

Μια διαφορετική πόλη αναδύεται

Με την εγκατάσταση του προσφυγικού πληθυσμού μεταβλήθηκε η εθνολογική σύνθεση, ανατράπηκαν οικιστικές δομές και κοινοτικές μορφές διαβίωσης αιώνων, ενώ πολιτισμικά χαρακτηριστικά της πόλης διαφοροποιήθηκαν μέσα στη διαδοχή των πολιτισμών. Στόχος ήταν να απαλειφθεί το μουσουλμανικό παρελθόν και να εκφραστεί χωροταξικά-πολεοδομικά η νέα πραγματικότητα. Αλλοτινά τζαμιά (όπως το Εσκή Τζαμί, ο σημερινός ναός του Αγίου Νικολάου) μετατράπηκαν σε εκκλησίες για τις λατρευτικές ανάγκες των Δραμινών, ντόπιων και προσφύγων. Σήμερα ελάχιστοι θύλακες-ίχνη της οθωμανικής ιστορίας και του πολιτισμού έχουν απομείνει: το Τέμενος Σιντριβανίου και το Αράπ Τζαμί. Με τη χωροθέτηση των πρώτων

Η επέκταση της πόλης, σύμφωνα με το πολεοδομικό σχέδιο του 1930. Στον αρχικό πυρήνα της οθωμανικής Δράμας (με πιο σκούρο χρώμα) προστίθενται άναρχα οι νέοι προσφυγικοί συνοικισμοί.

Δέσποινα Αϊβαζόγλου-Δόβα, *Η Δράμα. Ο νεοκλασικισμός στην αστική αρχιτεκτονική της πόλης*, εκδ. ΔΕΚΠΟΤΑ, Δράμα 2002, σελ. 87.

προσφυγικών συνοικισμών, όπως του Μικτού Προσφυγικού Συνοικισμού (Θρακιωτών και Μικρασιατών) μεταξύ των οδών Φιλίππου και Σκρα, στον χώρο εγκαταλελειμμένων μουσουλμανικών νεκροταφείων, και την ίδρυση γύρω από τον αρχικό αστικό πυρήνα συνοικισμών-δορυφόρων συντελέστηκε το πέρασμα από την οθωμανική στην εξελληνισμένη πόλη. Μεταλλάχτηκε πολεοδομικά, κτιριακά και κοινωνικά. Ήδη κατά τον Μεσοπόλεμο (με το πολεοδομικό σχέδιο του 1930) η πόλη διαμορφώθηκε σε ένα μωσαϊκό από οικιστικές ενότητες, τόσο αστικές (Συνοικισμός Περίθαλψης, Βορειομακεδόνων, Κρατικός Συνοικισμός, Ακρόπολη κ.ά.) όσο και αστικοαγροτικές (Νέα Κρώμνη, Νέα Στενήμαχος) και με σαφή εθνοτοπική ταυτότητα (π.χ. Συνοικισμός Ορτακινών, 40 Εκκλησιών).¹

¹. Βλ. και Γεωργία Μπακάλη - Δημήτρης Ι. Σφακιανάκης, *Η Δράμα των προσφύγων. Αφιέρωμα μνήμης*, Δράμα 2019, σ. 51-53.

Η μετάλλαξη όμως συνεχίστηκε. Από μια μεσοπολεμική προσφυγούπολη έγινε μια πολυκατοικιούπολη της αντιπαροχής. Τις δεκαετίες του '70 και του '80 κορυφώθηκε ο πολεοδομικός και οικιστικός βιασμός της πόλης. Οι πρώην γειτονιές έγιναν οικοδομικά τετράγωνα. Οι μονώροφες κατοικίες έγιναν πολυκατοικίες. Η συμβίωση από κοινοτική έγινε αστική. Για τους Δραμινούς, τους γεννημένους μέχρι και τη δεκαετία του '50, η αλλοτινή Δράμα έγινε σήμερα η παλιά πόλη της νοσταλγίας και των παιδικών βιωμάτων τους.

Την αλλαγή εικονογραφεί με οδυνηρό ξάφνιασμα ο Δραμινός ακαδημαϊκός Νάσος Βαγενάς:

«Ομολογώ ότι όταν επέστρεψα, μετά από ένα τέταρτο του αιώνα, τρόμαξα. Είχα φύγει από μια τουρκόπολη διανθισμένη με μερικά νεοκλασικίζοντα κτίσματα και με καπνομάγαζα, και γύρισα σε μια πολυκατοικιούπολη. Η αλλαγή στη μορφή της πόλης ήταν –για μένα– συγκλονιστική».²

Οι μνήμες από τον Κρατικό προσφυγικό συνοικισμό (τα Κρατικά) που άλλαξε μεταπολεμικά, και οι αναμνήσεις μιας αλλοτινής ζωής αποτυπώνονται νοσταλγικά στην ποιητική γραφή του Δραμινού –δεύτερης γενιάς προσφύγων– Νίκου Κωνσταντινίδη:

ΣΤΑ ΚΡΑΤΙΚΑ³

Σε τούτα τα στενά που τώρα τόσο άλλαξαν

με τα σπίτια τα νεόδμητα

με τα πολύφωτα τη νύχτα στις πρασιές,

εδώ, σε τούτα τα στενά

περάσαμε τα πιο καλά μας χρόνια.

[...]

Τώρα δε μένει τίποτε που να θυμίζει τους παλμούς

των πιο καλών μας χρόνων.

Ξένα είναι όλα: οι άνθρωποι, τα πράγματα και μεις.

Γεωργία Μπακάλη – Δημήτρης Σφακιανάκης

² Νάσος Βαγενάς, «Παλαιότερα η Δράμα...», *Δίοδος* 66100 16 (Ιούλιος 2019) 5-13.

³ Νίκος Α. Κωνσταντινίδης, *Οπτική Γωνία 11. Ποιήματα*, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 24.